

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ І ЗМІСТУ
ОСВІТИ**

ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ

НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЗБІРНИК

ВИПУСК 85

Київ, 2015

Проблеми освіти: Наук-метод. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. – Київ, 2015. – Вип. 85. – 238 с.

Для викладачів, аспірантів, науковців і керівних працівників освіти та навчальних закладів.

Редакційна колегія:

Ю.М. Коровайченко (в.о. головного редактора),

Ю.В. Ївженко (відповідальний секретар),

М.І. Жалдак, Б.Г. Кременівський, В.І. Луговий, О.І. Леута, О.І. Ляшенко,

М.Ф. Степко, В.В. Олійник, І.Ф. Прокопенко, В.О. Радченко, М.Б. Євтух,

А.С. Чайковський, Д.В. Чернілевський, Й. Польштуржискі, Н.І. Шевченко.

У збірнику вміщені матеріали наукових досліджень учасників XIII Міжнародної науково-методичної конференції «Сучасні технології формування духовно-патріотичних і національно-демократичних цінностей студентської молоді у контексті свроінтеграційних процесів», організованої Міністерством освіти і науки України, Інститутом інноваційних технологій і змісту освіти, Академією міжнародного співробітництва з креативної педагогіки, Житомирським державним педагогічним університетом імені І. Франка.

Редакційна колегія не завжди поділяє позицію авторів.

Автори несуть повну відповідальність за опублікований матеріал.

Рекомендовано до друку вченою радою Інституту інноваційних технологій і змісту освіти.

Видання зареєстровано в Міністерстві юстиції України.

Свідоцтво Серія КВ № 12814-1698Р від 1.06. 2007 р.

Збірник включено до переліку наукових видань ВАК України, в яких можуть публікуватися основні результати дисертаційних робіт з педагогічних наук (Постанова № 1-05/2 від 26.01.2011 р.)

Адреса редакції: 03035, м. Київ, вул. Митрополита Василя Липківського, 36.
тел. (044) 248-19-64

© Інститут інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки України, 2015

**СОЦІАЛІЗАЦІЯ ДІТЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ ФУНКЦІОНАЛЬНИМИ
МОЖЛИВОСТЯМИ: СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ**

У статті досліджено сутність та особливості розвитку учнів з обмеженими функціональними можливостями, розглянуто своєрідність їхньої взаємодії із соціальним середовищем; визначено поняття „соціалізація”, його головні компоненти; теоретично обґрунтована необхідність забезпечення соціалізації учнів з особливими потребами в умовах інклюзивного навчального закладу.

Ключові слова: учні з особливими потребами, соціалізація, сім'я, адаптація, індивідуалізація, інтеграція.

Syomkina I.S. SOCIALIZATION OF CHILDREN WITH LIMITED FUNCTIONAL CAPABILITIES: THE NATURE AND CHARACTERISTICS The article studies the essence and peculiarities of development of students with limited functional abilities, originality of their interaction with the social environment; define the concept of "socialization", its main components; theoretically, the need to ensure socialisation of students with special needs in an inclusive educational institution.

Keywords: students with special needs, socialization, family, adaptation, individualization, integration.

Здобуття Україною державної незалежності супроводжується зміною суспільно-політичного й економічного устрою, реформуванням освіти і виховання, а також розв'язанням соціально-педагогічних завдань щодо соціалізації особистості громадян України, а особливо це стосується учнів з обмеженими функціональними можливостями, оскільки їх інтелектуальний потенціал забезпечує засвоєння і самостійне використання широкого спектру соціальних, суспільних та інших форм життя, але через соціальні бар'єри, які досі існують у нашому суспільстві, діти даної категорії позбавлені такої можливості. Практика доводить, що підготовка в загальноосвітніх навчальних закладах соціалізованої особистості можлива лише за умови випереджаючого становлення її соціальної зрілості, що стає можливим в інклюзивному освітньому середовищі.

Одним із складних і багатогранних завдань, що стоїть перед інклюзивними загальноосвітніми навчальними закладами, є створення умов для розвитку і становлення особистості в різних соціумах життєдіяльності, які органічно поєднують потреби та інтереси як суб'єктів виховання, так і суспільства.

Проблемі вдосконалення навчання і виховання учнів із спеціальними потребами присвячені дослідження А. Бондаря, М. Плоткіна, В. Слюсаренка та ін.; проблеми психічного розвитку таких учнів на різних етапах навчально-виховного процесу досліджували М. Власова, В. Лубовський, В. Лебединський, І. Кулагіна, М. Певзнер та ін.; психологічні основи формування цих учнів в загальноосвітній школі – А. Богущ, О. Жаворонков, І. Єременко та ін. Значний інтерес для нас становлять також дослідження І. Бех, Л. Виготського, І. Єфименка, Т. Ілляшенка, О. Хохліної, що розкривають зміст, методи, форми організації навчання та соціально-трудової адаптації дітей з різними вадами.

Отже, у світлі вищеназваних тенденцій суспільного розвитку та значного інтересу науковців до проблеми соціалізації учнів з обмеженими функціональними можливостями набуває актуальності і є найважливішим показником всебічної взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу.

Саме тому метою нашої статті є визначення сутності та особливостей розвитку учнів з обмеженими функціональними можливостями, а також теоретичне обґрунтування впливу на соціалізацію дітей з особливими потребами сім'ї та середовища інклюзивного навчального закладу.

До сьогодні в Україні не існує єдиного терміну стосовно осіб, що мають фізичні та

психічні відхилення у здоров'ї. Так у засобах масової інформації, спеціальній літературі вживаються поняття: інвалід, особи з обмеженими функціональними можливостями, люди з обмеженою дієздатністю, люди з особливими потребами, особи з вадами розвитку, неповносправні. У законодавчих документах, як правило, домінує термін „інвалід”. Інвалід – особа, яка має порушення здоров'я зі стійкими розладами функцій організму, зумовлене захворюванням, наслідками травми чи дефектами, що призводять до обмеженої життєдіяльності та викликають необхідність її соціального захисту [2, с. 87].

До категорії учнів із спеціальними потребами належать ті, у процесах розвитку яких простежується порушення мовлення, органів слуху, зору, пізнавальних процесів. Наукові дослідження зазначають різні причини таких відхилень, що зумовлені як біологічними, так і соціальними чинниками. Загалом ці причини не залежать від самих осіб, їхньої поведінки, проте мають значний вплив на їхній розвиток.

На відміну від поширених наприкінці ХХ ст. термінів „вади”, „аномалії” в сучасній літературі переважно застосовується термін „спеціальні потреби”, що вказує на своєрідні особливості розвитку людини, її потреби, а не її недоліки (І. Д. Бех, А. М. Богуш, В. М. Ямницький та ін.). Цей термін засвідчує можливості успішного розвитку особистості в соціальному середовищі за умови цілеспрямованої, педагогічно доцільної організації цього середовища. Своєрідні особливості розвитку людини виявляються у:

- неспроможності бути залученим до різноманітних, бажаних видів, форм діяльності, що гальмує задоволення усіх особистісних потреб дитини (потреби в самоствердженні, усвідомленні своєї значущості, розвитку), а тому зумовлює усвідомлення відсутності деяких здібностей;

- недостатньому рівні участі у різних видах діяльності, особливо привабливих, що обмежує можливості міжособистісної взаємодії з іншими учнями, розвиток потреби у спілкуванні з ними. [3].

Ці потреби здатні сприяти розвитку й вдосконаленню інших здібностей, особливостей учнів; неспроможність задовольнити деякі потреби конкретній діяльності дає можливість компенсувати її розвиток шляхом досягнення успіхів в інших сферах життя. На соціалізацію особистості, зокрема учнів із спеціальними потребами, впливають багато чинників, мікрочинників, від яких залежить подальший розвиток дитини.

Соціалізація є необхідною умовою розвитку людини, становлення в неї особистісних якостей у процесі засвоєння суспільного досвіду і активного відтворення нею суспільних відносин. Вона передбачає проходження дитиною, в тому числі і в інклюзивному навчальному закладі, певних етапів (стадій): адаптації, на якому відбувається пристосування дитини до існування в соціумі, відповідно до його норм і вимог; індивідуалізації, на якому відбувається усвідомлення дитиною своїх можливостей; інтеграції, на якому дитина намагається знайти своє місце в суспільстві, „влитися” в нього, пропонуючи використання своїх особистісних якостей та можливостей; ранньої трудової стадії, на якій забезпечується професійне становлення дитини на основі здійснення трудової підготовки в умовах допоміжної школи. При цьому поетапна соціалізація та становлення особистості дитини у зазначеному плані має забезпечуватися адекватними педагогічними засобами – засобами організаційних форм, змісту та методів навчання, виховання та корекції розвитку дитини з обмеженими функціональними можливостями.

Питання соціалізації дітей з обмеженими функціональними можливостями розглядалися здебільшого в широкому розумінні. Однак, в контексті їхньої індивідуалізації та інтеграції у спеціальній психолого-педагогічній науці соціалізація ще не була предметом спеціального дослідження, притому, що були виявлені певні особливості даної категорії дітей (їхня самосвідомість, самооцінка, рольова поведінка), які певною мірою торкаються представленої проблеми.

Аналізуючи останні дослідження та публікації та спираючись на принципи індивідуалізації в навчально-виховному процесі, ми повинні враховувати фактори соціалізації: ставлення до людей, конкретної справи, можливості та умови діяльності в

конкретному соціумі, особливості індивіда (Н. Заверико, Н. Кузьміна, М. Лукашевич, Л. Нечепоренко та ін.).

Зокрема, О. Безпалько зазначає, що соціалізація – це процес послідовного входження індивіда в соціальне середовище, що супроводжується засвоєнням та відтворенням культури суспільства, внаслідок взаємодії людини з стихійними та цілеспрямовано створюваними умовами життя на всіх її вікових етапах. Соціалізація неможлива без активної участі самої людини у процесі засвоєння широкого кола цінностей, понять та навичок, на ґрунті яких складається її повсякденне життя. Але інвалідність обмежує дитину фізичними, психічними, сенсорними, соціальними, культурними, законодавчими та іншими бар'єрами, які не дозволяють інтегрувати в суспільство та брати участь у житті сім'ї та держави в рівноправних умовах з іншими членами суспільства [2, с. 23].

До виокремлених ознак поняття „соціалізація” особистості доцільно додати взаємодію людини із соціальним середовищем, що виявляється у різних видах суспільної діяльності. Саме у діяльності особистість вступає у різноманітні соціальні зв'язки, бере участь або організовує різні форми спілкування, виконує різні соціальні, внутрішньогрупові, міжособистісні, індивідуальні ролі.

На нашу думку, важливим аспектом процесу соціалізації особистості дитини з обмеженими функціональними можливостями є її власна активність. Як доводять наукові дослідження, процес набуття соціального досвіду або якостей не є процесом механічного перетворення людини в суспільну особистість. Усі зовнішні впливи діють через внутрішні особливості людини (потреби, інтереси, мотиви тощо) та її набутий досвід взаємодії із середовищем. Тому її ставлення до соціальних цінностей, а також до самих зовнішніх впливів і конкретної ситуації зумовлює відповідну поведінку, вчинки.

Очевидно, що сім'я є природним середовищем первинної соціалізації дитини, джерелом їхньої матеріальної та емоційної підтримки, засобом збереження і передання культурних цінностей від покоління до покоління. Особливу роль відіграє стиль сімейного виховання, загальний психологічний клімат сім'ї, ставлення батьків до дитини. Особливо важлива повна сім'я. Відсутність одного з батьків веде до появи страху та невпевненості в собі, що ускладнює засвоєння соціального досвіду. З перших днів появи дитини на світ сім'я покликана готувати її до життя і практичної діяльності, в домашніх умовах забезпечити розумну організацію її життя, допомогти засвоїти позитивний досвід старших поколінь, набути власного досвіду поведінки й діяльності. Саме батьки повинні вчити дитину будувати розумні взаємини з однолітками у дворі. Саме в оточенні з однолітками учень шліфує свій характер, позбавляється недоліків. Сім'я насамперед повинна забезпечити своїй дитині захист у навколишньому середовищі. Для дітей із спеціальними потребами потрібно створити психологічне комфортне середовище, що оточує людську особливість. Безсумнівно, клімат, різноманітні природні умови та ресурси впливають на спосіб життя учня. Найбільшою мірою на розвиток учня впливають умови, в яких учень живе і з якими постійно стикається. Наприклад, діти зі значними відхиленнями у психофізичному, а саме у розумовому розвитку більше залежать від несприятливого впливу середовища, що може зумовлювати формування негативної Я-концепції, залежно від оточення чи конфлікту з ним. Боязнь бути неприйнятним, відкинутим у спільноті, штовхає дитину „назад” у більш безпечний світ сімейного спілкування. Сім'я стає своєрідним притулком від психотравм соціуму, майже єдиною сферою життєдіяльності учня, де він сподівається на самоствердження й самоприйняття. Як наслідок сім'я з чинника розвитку у більшості випадків перетворюється на його гальмо: дитина не вчиться долати перешкоди у спілкуванні з ровесниками, розвивати ті особистісні риси які, незалежно від дефекту, дали б змогу дитині знайти шляхи самореалізації. [3].

Соціалізація, що здійснюється через сім'ю, освіту й виховання, необхідна не лише для підготовки до дорослого життя чи здобуття професії. Тільки ефективна, соціально прийнятна соціалізація зможе забезпечити так званий процес „олюднення” людини, надасть їй можливість повноцінно існувати в сучасному світі [6; 7].

На нашу думку, доцільно звернути увагу на той факт, що на сьогодні відсутні також системні, комплексні дослідження проблеми забезпечення соціалізації дитини з обмеженими функціональними можливостями в інклюзивному навчальному закладі, виходячи з психологічного змісту, суті кожного з її етапів, а також організаційно-методичні рекомендації щодо реалізації цього процесу, повноти його педагогічного забезпечення у школі, оскільки робота в школах здійснюється переважно у напрямку підвищення ефективності адаптації дітей до змінних умов життєдіяльності (соціальної, трудової, соціально-психологічної), передбачено посилену роботу з їх трудової підготовки. Однак, цього недостатньо з точки зору становлення особистості дитини, враховуючи зовнішні (соціалізацію) і внутрішні (індивідуалізацію) детермінанти, оскільки повнота процесу соціалізації та досягнення її результатів можливі саме в процесі особистісного зростання дитини на основі забезпечення індивідуалізації та інтеграції, тобто коли вона здатна усвідомити і розпізнати в собі свої можливості, які варто розвивати, на які потрібно опиратися і максимально використовувати в подальшому своєму розвитку і професійному становленні в умовах соціального оточення, в тому числі шкільному.

При цьому, на нашу думку, доцільно звернути увагу на той факт, що одним із головних завдань, що стоять перед педагогами та адміністрацією школи є створення загальної позитивної атмосфери для учня з особливими потребами. Адже негативний вплив на загальний розвиток неповносправної дитини можуть справити значні перерви у навчанні може проявитися тоді, тільки комплексний підхід забезпечить ефективність процесу соціалізації дитини-інваліда.

Відомо, що залучення неповносправної дитини до всіх видів діяльності є одним з ефективних корекційних методів. За допомогою різноманітних занять у сфері спорту, а також культурно-масових заходів можна досягнути високих результатів. Для успішної реалізації інклюзивних програм надзвичайно важливою є ефективна співпраця педагогів і родин дітей з особливими освітніми потребами [1].

Готовність школи співпрацювати надає батькам моральної стійкості для виховання дитини з певними психофізичними вадами. Якщо дитина підготовлена у сім'ї та школі, правильно сприймає свою хворобу, саму себе, пройшла всі етапи соціалізації, то вона буде відчувати себе корисним та цінним членом суспільства.

На жаль, існує непереборний страх здорових людей перед чимось іншим.

Це дійсно перепона, яку потрібно подолати. Необхідно не тільки підготувати дитину-інваліда до життя в суспільстві здорових людей, але й підготувати суспільну домку до того, що інвалід – такий же повноцінний член суспільства, як і здорові люди.

Отже, процес інтеграції в життя неповносправної дитини повинен здійснюватися з ранніх років життя. З одного боку спільне перебування в освітньому закладі разом із здоровими дітьми має велике значення для соціалізації дитини з певними вадами. З іншого – у однолітків з раннього віку буде сформовано установку на толерантне відношення і розуміння інвалідності як певного способу життя.

Таким чином, сприяння соціальному розвитку учнів із спеціальними потребами в загальноосвітній школі полягає у створенні психологічно-комфортних умов для навчання та спілкування, взаємодії дитини з порушеннями в освітньому закладі. Саме тому, створення та впровадження комплексних інклюзивних програм на загальному освітньому рівні, формування ставлення людей до інвалідів як до рівноправного суб'єкта суспільної ланки, яка в той же час потребує підтримки, допоможе їм оволодіти соціальним досвідом у повній мірі відповідно до соціально-економічної структури, ідеології, культури та освіти.

Література:

1. Аксёнова Л. И. Социальная педагогика в специальном образовании / Л. И. Аксёнова. – М. : Академия, 2001. – 192 с.
2. Безпалько О. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях : [навчальний посібник] / О. Безпалько. – К. : Центр навчальної культури, 2003. – 134 с.
3. Кравченко Т. В. Соціалізація дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи : [монографія] / Т. В. Кравченко ; Інститут проблем виховання АПН України. – К. : Фенікс, 2009. – 416 с.

4. Мігалуш А. Інклюзивна освіта – шлях до всебічного розвитку дітей [Електронний ресурс] / А. Мігалуш. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/18_NiIN_2007/Pedagogica/22422.doc.htm
5. Прес-служба МОН для дітей з особливостями психофізичного розвитку // Освіта України. – 2008. – 18 липня.
6. Сабат Н. Соціально-педагогічний аспект інклюзивного навчання / Н. Сабат. // Соціальний педагог. – 2008 – №3. – С. 42–46.
- Савченко С. Науково-теоретичні засади соціалізації студентської молоді в позанавчальній діяльності в умовах регіонального освітнього простору / С. Савченко. – Луганськ, 2004.

УДК 37.01:001.8(477)

ТАРАСЕНКО Г.С.

(Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського, м.Вінниця)

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИХОВАННЯ У КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ ОСВІТОЛОГІЇ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовані зв'язки освіти і культури, розкриті методологічні засади реалізації культурологічного підходу до виховання дітей і молоді. Йдеться про аксіологічні та технологічні аспекти культури виховного процесу.

Ключові слова: виховання, культурологічний підхід, аксіологічна технологічна культура виховного процесу.

В статье проанализирована взаимосвязь образования и культуры, раскрыты методологические принципы реализации культурологического подхода к воспитанию детей и молодежи. Речь идет об аксиологических и технологических аспектах культуры воспитательного процесса.

Ключевые слова: воспитание, культурологический подход, аксиологическая и технологическая культура воспитательного процесса.

In the article the connection between education and culture is analysed. Methodological fundamentals of realization of the culturological approach to children and youth education are discovered. Value and technological aspects of educational process culture are pointed.

Key words: education, culturological approach, value and technological aspects of educational process.

Логіка розвитку суспільства закономірно вимагає осмислення новітніх шляхів розвитку освітньої сфери у контексті освітології, яка інтегровано вивчає філософію, історію, соціологію освіти, а також її наявні системи та підсистеми. Закономірно активізувались дослідження в галузі вітчизняної освітології (В.Луговий, В.Огнев'юк, С.Сисоєва, А.Фурман та ін.). Зусилля дослідників зосереджені на новітніх наукових методах та принципах, адекватних завданням освітології. Зокрема, привертають увагу дослідження вітакультурного принципу розвитку освітніх процесів (О.Гуменюк, М.Кубаєвський, С.Лук'яненко, Ю.Мединська), реалізація якого в соціокультурному просторі України детермінує докорінні зрушення, що обумовлюють активне врахування людського виміру суспільного буття і, перш за все, такого важливого фактора соціального оновлення, яким є виховання.

Оновлення парадигмальних підходів до виховного процесу є незворотнім процесом, оскільки парадигмальний рух у методології науки визначається сукупністю цінностей, методів, підходів, прийнятних у певний період часу. Система теоретичних, методологічних і аксіологічних установок, які взяті за зразок розв'язування виховних задач, постійно збагачується.

Найбільш розповсюдженим підходом до аналізу філософсько-освітньої парадигми є концептуальний, коли парадигма визначається на основі домінуючої ідеї. Оновлений підхід до виховання виокремлюється з низки вагомих розробок філософсько-освітньої парадигми (В.Андрущенко, А.Валицька, Б.Гершунський, С.Гочаренко, І.Зязюн, П.Ігнатенко, В.Краєвський, В.Сагатовський, Ю.Турчанінова, А.Тягло, С.Клепко, В.Корженко, В.Лутай,

Наукове видання

ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ 85

ВИПУСК 85

Редакційна колегія: Ю.М. Коровайченко (в.о. головного редактора) та ін.

Компютерна верстка і набір: Д.В. Нікітович, О.В. Вознюк

Підписано до друку 20.10 2015 р.
Формат А 4 Папір офсетний
Друк офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Умов. друк. арк. 22,2 Обл.-вид. арк. 22,4
Наклад прим. Зам. №

Віддруковано з оригіналів замовника.
ФОП Корзун Д.Ю.
21027, а/с 8825, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21
Тел.:(0432) 69-67-69, 603-000.
e-mail: info@tvoru.com.ua, <http://www.tvoru.com.ua>